

CUPRINS

<i>Introducere</i>	7
1. Abordarea filosofică a comunicării	21
Rezumat	21
Cuvinte-cheie	21
Întrebări de autoevaluare	59
2. Aspecte etice ale comunicării în contextul fundaționalismului și relativismului	60
Rezumat	60
Cuvinte-cheie	60
Întrebări de autoevaluare	96
3. Acțiunea și rațiunea comunicative	97
Rezumat	97
Cuvinte-cheie	97
Întrebări de autoevaluare	137
4. Subiectivitatea comunicațională	138
Rezumat	138
Cuvinte-cheie	138
Întrebări de autoevaluare	182
5. Adevăr și referință	183
Rezumat	183
Cuvinte-cheie	183
Întrebări de autoevaluare	223
6. Gândire și semnificație	224
Rezumat	224
Cuvinte-cheie	224

Întrebări de autoevaluare	250
7. Limbaj și realism	251
Rezumat	251
Cuvinte-cheie	251
Întrebări de autoevaluare	277
Modele de teste-grilă	278
Bibliografie	280

CONCEPTE-CHEIE

1.

propoziție instanțiată, convenție lingvistică, context referențial, condiții menținute relevante pentru adevăr, supervenientismul subiectiv

2.

judecată necesară, enunț necesar, context referențial, explicație confirmată, structură semantică

3.

noțiunea unei propoziții instanțiate explicativ, convenții ale limbajului, abilități de recunoaștere, cerință de monitorizare a adevărului, semnificație

4.

propoziție necesară de dicto, propoziție necesară de re, exprimare referențială, concepția rezolutivă (decompozițională) a analizei, nume propriu individual

5.

concept complex, limbaj privat, valoare de adevăr, nume propriu cu semnificație deplină, designat

6.

enunț necesarmente adevărat, „adevărul” în viziune internalistă, coerență ideală a credințelor, unități de înțeles atomare, stări de lucruri sau fapte

7.

indeterminare referențială radicală, realitate obiectivă, izolarea ontică (redundantă sau analitică) a senzației, condiții de adevăr pentru o propoziție, semantică bazată pe ideea de adevăr

© Editura Fundației *România de Mâine*, 2009

*Editură acreditată de Ministerul Educației, Cercetării și Inovării
prin Consiliul Național al Cercetării Științifice din Învățământul Superior*

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

LĂZĂROIU, GEORGE

Filosofia comunicării / George Lăzăroiu - București: Editura
Fundației *România de Mâine*, 2008

ISBN 978-973-163-326-8

1:316.77

Reproducerea integrală sau fragmentară, prin orice formă și prin orice mijloace
tehnice, este strict interzisă și se pedepsește conform legii.

*Răspunderea pentru conținutul și originalitatea textului
revine exclusiv autorului/autorilor*

Redactor: Mihaela N. ȘTEFAN
Tehnoredactor: Georgiana GÎRJOI
Coperta: Cornelia PRODAN

Bun de tipar: 6.02.2009; Coli tipar: 17,5
Format: 16/61x86

Editura Fundației *România de Mâine*
Bulevardul Timișoara, Nr. 58, București, Sector 6
Tel./Fax.: 021/444.20.91; www.spiruharet.ro
E-mail: editurafrm@yahoo.ro

ÎNTREBĂRI DE AUTOEVALUARE

1.

1. De ce depinde adevărul unei convenții lingvistice?
2. Ce este în joc când întrebăm neconstrânși dacă o anumită propoziție instanțiată exprimă un adevăr necesar?
3. Ce înțelege Swinburne prin enunț necesarmente adevărat?
4. Vede Sainsbury vreo imposibilitate logică pentru ca o persoană să aibă abilitatea pentru un limbaj infinit într-un mod causal nestructural?
5. Cum argumentează McGowan că supervenientismul subiectiv este, cu o condiție importantă, compatibil atât cu realismul științific, cât și cu indeterminarea referențială radicală?

2.

1. În ce situație exprimă o propoziție instanțiată o judecată necesarmente adevărată?
2. O propoziție instanțiată poate exprima un enunț necesarmente adevărat fără să exprime o judecată necesarmente adevărată?
3. Care sunt, după Beaney, cele trei *moduri* principale ale analizei?
4. Ce sunt substanțele mentale?
5. Ființele umane (și alte ființe) sunt candidați mult mai puternici pentru a avea acestitate decât sunt în general obiectele materiale?

3.

1. Care sunt cele trei aspecte ale lumii de care depinde dacă o propoziție instanțiată dată este adevărată sau falsă?
2. Convențiile limbajului conțin reguli pentru determinarea referinței numelor proprii?
3. În funcție de ce variază valoarea de adevăr a unei judecăți?
4. Ce sunt enunțurile?
5. Ce necesită acceptarea tezei indeterminării referențiale?

4.

1. În ce condiții o propoziție este necesară *de dicto*?
2. În ce condiții o propoziție este necesară *de re*?
3. Când un limbaj este extensional?
4. Fiecare eveniment conștient ce apare la o ființă are această calitate?
5. De ce depinde dacă o propoziție este analitică sau nu?

5.

1. Contextul referențial al unei propoziții este identificabil cu circumstanțele care determină la ce indivizi, momente și locuri se face referire?
2. Care este deosebirea dintre analiza ca *reformulare* și analiza ca *reducție*?
3. Analizele parafrastică și decompozițională sunt incompatibile în ele însele?
4. Pe ce se bazează mereologia brentaniană a lui Moore?
5. Argumentul wittgensteinian al limbajului privat este orientat împotriva posibilității termenilor limbajului privat general ce se referă la tipuri de senzații?

6.

1. Cum caracterizează Dummett teoria înțeleșului?
2. Cu ce identifică McDowell înțelegerea unui limbaj?
3. Pe ce pare a fi fundată preferința lui Davidson pentru extensionalitate?
4. Ce presupune jocul de limbaj al numirii particularilor?
5. Ce sunt proprietățile pregnante?

7.

1. Ce subdetermină radical predispozițiile noastre pentru comportament deschis?
2. Ce este proprietatea designată informativ prin „a avea o durere”?
3. Ce argument ne arată că numele proprii sunt indexicale?
4. Pe ce și-a bazat Davidson semantica?
5. Cu ce seamănă respectarea regulilor și folosirea criteriilor?

MODELE DE TESTE-GRILĂ

1. Tehnicile de comunicare au un rol relevant:
 - a) în limitarea capacităților senzoriale ale indivizilor
 - b) în conservarea capacităților senzoriale ale indivizilor
 - c) în torpilarea capacităților senzoriale ale indivizilor
 - d) în extinderea capacităților senzoriale ale indivizilor

2. Schimbările în sistemul de comunicare:
 - a) nu au efecte asupra conținuturilor transmise
 - b) au efecte asupra conținuturilor transmise
 - c) supralicitează calitatea mesajului
 - d) anenatizează calitatea mesajului

3. Comunicarea în masă include instituțiile și sistemele prin care unele grupuri sociale specializate întrebuițează mijloace tehnice pentru a răspândi un mesaj:

- a) simbolic într-o audiență largă, eterogenă și extrem de dispersată
- b) concret într-o audiență largă, eterogenă și extrem de dispersată
- c) concret într-o audiență limitată
- d) simbolic într-o audiență limitată

4. Comunicarea organizațională este un proces ce presupune:
 - a) crearea și schimbul de mesaje în cadrul unui sistem relațional de interdependențe
 - b) crearea de mesaje în cadrul unui sistem relațional de interdependențe
 - c) schimbul de mesaje în cadrul unui sistem relațional de interdependențe
 - d) crearea și schimbul de mesaje în cadrul unui sistem relațional de dependențe

5. Analiza logică a unei exprimări specifice constă:
- a) din torpilarea unui sistem lingvistic
 - b) din organizarea unui sistem lingvistic
 - c) din eliminarea acestei exprimări din sistemul lingvistic
 - d) din plasarea acestei exprimări în sistemul lingvistic

REZUMATE

1.

Swinburne notează că în timp ce adevărul unei propoziții instanțiate depinde de convenții lingvistice, context referențial și condiții menținute relevante pentru adevăr, adevărul necesar trebuie să depindă de mai puțin, fiind clar independent de condițiile menținute relevante pentru adevăr. Sainsbury nu vede nicio imposibilitate logică pentru ca o persoană să aibă abilitatea pentru un limbaj infinit într-un mod causal nestructural: Dumnezeu ar putea să-l facă să cunoască conținutul rostirilor ca întreguri, și totuși să mențină sub-abilitățile independente cauzal. McGowan argumentează că supervenientismul subiectiv este, cu o condiție importantă, compatibil atât cu realismul științific, cât și cu indeterminarea referențială radicală. Supervenientismul subiectiv susține că există o constrângere obiectivă ce privilegiază o bază unică. Contrastul trasat, evidențiază Azzouni, nu doar între termeni observaționali și termeni teoretici, dar și între procese epistemice, percepție și implicație (folosit pentru a determina ce se înscrie sub observație și, respectiv, sub termeni teoretici), este subminat de holistul epistemic. Burks neagă că un lucru are o natură esențială compusă din conjuncția tuturor proprietăților sale. Nu este nici posibil, nici dezirabil să includem o descripție completă a unui individual în numele său propriu. Orice designat dat posedă în general multe alte proprietăți decât cele referite în numele (propriu) său.

2.

Swinburne arată că dacă o propoziție instanțiată exprimă o judecată necesară depinde doar de convențiile lingvistice, întrucât acestea singure determină care judecată este rostită. Dacă ea exprimă un enunț necesar va depinde atât de convențiile lingvistice, cât și de contextul referențial, întrucât ambele determină împreună care enunț este rostit. Sainsbury crede că cineva care ar insista că o teorie a înțelesului înfățișează structura semantică ar putea, când este confruntat cu această dificultate, să susțină pur și simplu că o expunere a unei structuri izomorfă cu structura competenței este de interes intrinsec. Beaney diferențiază trei moduri principale ale analizei, pe care le numește regresiv, rezolutiv sau decompozițional, și interpretativ sau transformativ. Aceste moduri pot fi realizate și combinate într-o diversitate de feluri, constituind concepții sau practici specifice de analiză. David Lewis a susținut că teoriile simple ar trebui să aibă predicate care să designeze proprietăți „naturale”: ar trebui să ne întrebăm cum sistemele candidate se

compară în simplitate când fiecare este formulată în cel mai simplu mod eligibil; sau, dacă evaluăm formulări distincte ca sisteme diferite, ar trebui să le respingem pe cele neeligibile. Quine distinge trei niveluri de explicație confirmată, trei grade de adâncime: mental, comportamental și fiziologic. Cuvântul propoziție este la origine, explică Church, un termen din gramatică și lingvistică. Introducerea sa în logică este o inovație recentă, și încă pare ciudat multora să găsească cuvântul sentence unde ar fi fost de așteptat probabil proposition.

3.

Swinburne consideră ca nedefinită noțiunea unei propoziții instanțiate explicativ, bine formată. Această noțiune urmează a fi introdusă prin exemple, ca și prin asemenea definiții (parțial circulare) precum: avem un grup de cuvinte formulat (oral, în scris sau prin alte mijloace) de o anumită persoană într-un moment anume în circumstanțe stricte, astfel încât există convenții ale limbajului cunoscute vorbitorului (scriitor sau aliceva) care ne spun cum să-l interpretăm (când este rostit astfel) ca spunând că așa stau lucrurile. Sainsbury examinează natura abilităților de recunoaștere în general. Cineva care în anumite circumstanțe poate recunoaște obiecte de tipul K ca obiecte de tipul K este cineva care poate, în acele circumstanțe, să ajungă să știe despre oricare astfel de obiect, relaționat corespunzător cu circumstanțele, că este de tipul K. Cerința de monitorizare a adevărului, explică Azzouni, este formulată în termeni epistemici. Ea nu necesită vreun sprijin metafizic particular pentru influența sa normativă, întrucât nu presupune, în particular, că obiectele pot fi monitorizate doar prin mecanisme cauzale. Rodriguez-Pereyra observă că particularele nu sunt mulțimi sau sume mereologice de universale. Însă acest lucru este compatibil cu identificarea particularelor cu legăturile de universale, cu condiția ca aceste legături să nu fie mulțimi sau sume mereologice de universale. Iar teoria legăturilor consideră particularele ca fiind doar legături de universale. Burks prezintă o teorie a numelor proprii bazată pe ideile lui Frege și Peirce. Frege a distins semnificația (sensul) unui simbol de designatul (nominatul) său. Deși nu a insistat asupra numelor proprii, Frege a indicat că designatul unui nume propriu este individualul numit, iar semnificația este aceeași cu cea a unei descripții definite.

4.

O propoziție este necesară de dicto, explică Swinburne, dacă ea nu conține exprimări referențiale și (în virtutea convențiilor limbajului) dacă este adevărată în toate lumile posibile. O propoziție este necesară de re dacă ea conține exprimări referențiale și (în virtutea convențiilor limbajului și a convențiilor care determină ce indivizi sunt selectați de exprimările

referențiale) dacă este adevărată în toate lumile posibile. Sainsbury evidențiază că extensiunea unui nume sau a unei descrieri singulare este purtătorul sau denotația ei, a unui predicat, lucrurile pentru care este adevărat, iar a unei propoziții, valoarea sa de adevăr. După Beaney, ceea ce putem numi concepția rezolutivă sau decompozițională a analizei, în care modul rezolutiv sau decompozițional al analizei este dominant, este fără îndoială concepția care prevalează în perioada actuală. Kripke și Putnam au atras atenția asupra faptului că există multe judecăți ce par a nu implica vreo contradicție dar care sunt necesarmente adevărate sau necesarmente false, cu o necesitate la fel de puternică precum cea a necesității logice, și al căror adevăr sau falsitate pot fi descoperite doar a posteriori. Când spune că un nume propriu individual are, în general, multe semnificații, Burks intenționează, printre altele, să nege că fiecare individual are un predicat esențial, și că numele propriu ce desemnează acel individual face sau ar trebui să facă referire la acel predicat.

5.

În „Natura judecății” (1899), obiectând față de concepția idealistă a judecății ca fiind dependentă de spirit, Moore își prezintă propria sa perspectivă realistă, conform căreia judecățile nu sunt compuse din cuvinte sau gânduri, ci din concepte, o judecată nefiind altceva decât un concept complex sau o „sinteză de concepte”, și, mai mult, lumea însăși este compusă din concepte, înțelese ca fiind independente de noi. După Jacqueline, Wittgenstein nu neagă că senzațiile sunt private, ci concluzionează doar că anumite senzații private nu pot fi numite, în timp ce tipurile de senzație pot fi în general denumite. Argumentul wittgensteinian al limbajului privat nu este orientat împotriva posibilității termenilor limbajului privat general ce se referă la tipuri de senzații, ci în mod specific împotriva posibilității termenilor ce dau impresia că numesc senzații private ca particulari. Swinburne susține că un atac îndreptat asupra clarității distincției adevărat/fals pe temeiurile că uneori propozițiile își schimbă valoarea de adevăr sau sunt cazuri limită pentru adevăr, sau că uneori cazuri aparent clare de propoziții adevărate se dovedesc a nu fi astfel, nu ar putea fi relevant. Unele propoziții, spune Quine, nu au valori de adevăr, de pildă întrebările și imperativele. Acelea care au valori de adevăr pot fi rostite dintr-o varietate de motive fără legătură cu indicațiile. Se susține îndeobște, arată Burks, că fiecare nume propriu cu semnificație deplină are un designat (de pildă, de către Russell), dar următoarele considerații vor arăta că celălalt mod de a analiza numele propriu este preferabil.

6.

Swinburne precizează că nu trebuie să confundăm cunoașterea în privința unei propoziții ce exprimă un enunț necesarmente adevărat cu cunoașterea în privința unui anumit enunț (pe care cineva îl înțelege) ce este necesarmente adevărat. Dummett caracterizează o teorie a înțelesului ca o reprezentare teoretică a abilității practice de a ști cum să vorbești limbajul. McDowell identifică înțelegerea unui limbaj cu abilitatea de a recunoaște pe care eu o invoc: a înțelege un limbaj constă în abilitatea de a ști, când vorbitorii produc rostiri în cadrul său, ce acte propoziționale, cu ce conținuturi, realizează ei. Quine consideră afirmațiile despre observabili ca fiind mai apropiate de informații (mai puțin predispuse la risc sceptic) decât afirmațiile despre teoretici; dar aceasta sprijină holismul său confirmaționist, după care diferențele din afirmațiile observaționale și cele teoretice sunt doar unele de nivel. Jacqueline subliniază că scrisul și cititul, discutatul și scrisul despre ficțiune se desfășoară atât de lin cu atât de puține ocazii în care este necesar în mod explicit să dezambiguizăm contextul narativ, intern sau extern. Putnam arată că „adevărul” în viziune internalistă este un fel de acceptabilitate rațională (idealizată), un fel de coerență ideală a credințelor noastre între ele (și între experiențele pe care le avem, drept experiențe reprezentate în sistemul credințelor noastre) și nu corespondența cu „stări de lucruri” independente de minte sau de discurs. Russell crede că există un proces al analizei logice și filosofice a limbajului, care în final se oprește la unități de înțeles atomare. Unor asemenea atomi le corespund elemente din stări de lucruri sau fapte, încât procesul relevă metafizica fundamentală implicată de limbajul nostru.

7.

Sainsbury arată că expresia „teorie a înțelesului” poate fi folosită cel puțin în aceste două moduri distincte: i) o teorie₁ a înțelesului se relaționează la un singur limbaj, L, și pretinde a enunța, sau, altfel spus, a fixa, înțelesul fiecărei L-propoziții; ii) o teorie₂ a înțelesului se relaționează la limbaj în general, și încearcă să analizeze, să elucideze sau să determine conținutul empiric al conceptului de înțeles în general. McGowan arată că realismul științific și afirmația că există indeterminare referențială radicală sunt teze filosofice importante și captivante. Se pare că nu putem susține că știința caută să descrie o realitate obiectivă și totuși să negăm că realitatea este structurată obiectiv într-un asemenea mod încât să determine referenții termenilor noștri.

După Jacqueline, distincția trasată de Wittgenstein între izolarea ontică (redundantă sau analitică) a senzației și inabilitatea lingvistică de a desemna (in)corect anumite senzații private printr-un termen al limbajului privat veritabil e posibil să nu fi putut fi sprijinită de teoria imaginii a înțelesului din Tractatus. Potrivit lui Burks, spre a arăta că numele proprii sunt indexicale, există un argument ce depinde de o proprietate practică a limbajului obișnuit. Putnam susține că, la cuvinte precum „cal“ sau „iepure“, observăm că extensiunea include multe lucruri cu care nu am luat contact situațional (de pildă, viitori cai și iepuri, sau cai și iepuri care nu s-au întâlnit vreodată cu vreo ființă omenească). Davidson a construit o semantică bazată pe ideea de adevăr. Condițiile de adevăr pentru o propoziție ne determină esențialmente semantica, înțelesul acelei propoziții, și răspund și de articularea dintre limbaj și lume. Comunicarea cu succes demonstrează existența unei concepții despre lume împărtășită, în mare măsură adevărată.